

EKOLOJİ TURİZM: MAHIYYƏTİ VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

H.B.SOLTANOVA
Bakı Dövlət Universiteti
soltanova-habiba@rambler.ru

Turizm sahəsinin xüsusi sektoru olan ekoloji turizm dünya turizm bazarının təqribən 10 faizini əhatə edir. Bu sektorun inkişaf sürəti isə bütövlükdə turizm sənayesinin inkişaf sürətindən 2-3 dəfə artıqdır. Ekoturizmi adi turizmdən fərqləndirən xüsusiyyətlər vardır və onun inkişaf istiqamətləri müxtəlifdir. Ekoturizmin inkişafı üçün uyğun ərazilər seçilməlidir.

Son illər turizm sektoru dünyada gəlir gətürən biznesin mühüm növlərindən birinə çevrilmişdir. ÜTT-nin məlumatına görə, beynəlxalq turizmdən əldə olunan gəlir 856 mlrd. dollar təşkil etmişdir ki, bu da beynəlxalq səyahətlərdə iştirak edən 903 milyon turistdən əldə olunmuşdur (2008-ci il).

Araşdırmalar sübut edir ki, XX əsrin 80-ci illərində səyahət edənlərin məqsədləri daha aydın və qabarıq nəzərə çarpmaya başladı. Hay-küylü şəhərlərdən ənənəvi kənd yerlərinə, isti və günəşli yerlərdən kölgəli meşəliklərə istiqamətlənən turistlərin sayı sürətlə artdı. Bu isə ekoloji turizmin fenomenə çevrilməsi haqda fikir söyləməyə imkan yaradır.

Təbiət qoynuna səyahət dedikdə, ilk növbədə ekoturizm (ekoloji turizm) termini işlədilir. Ekoturizm təbiət turizminin mühüm tərkib hissəsidir, turizmin konkret forması olmaqla onun ətraf mühitə təsiri də müxtəlif formada təzahür edə bilər.

«Ekoturizm» anlayışı qoruq zonalar və təbii parklarda müasir fəaliyyətdə geniş istifadə olunur. Son 15 il ərzində dünyada turizmin bu növünün sürətli inkişafı təkcə ətraf mühitin vəziyyətinin korlanması ilə deyil, populyar istirahət rayonlarının (dağ kurortları, isti dəniz sahilləri) daha çox «mədəniləşdirilməsi» ilə izah olunur. Alimlər və turizm mütəxəssisləri tərəfindən ekoturizmə verilən təriflər müxtəlifdir.

Ekoturizm, ilk növbədə bütün dünyada milli və təbiət parkları, qoruqlar və digər mühafizə olunan təbii ərazilər kimi tanınan yaxşı saxlanmış təbii ərazilərə səyahətlər və səfərlərdir.

İkincisi, ekoturizm ətraf mühitə mənfi təsirin zəif olması ilə fərqlənir. Ona görə də onu «yumşaq turizm» adlandırırlar. Məhz bu xüsusiyyətinə görə ekoturizm xüsusi mühafizə olunan təbii ərazilərdə təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadədə təcrübə cəhətdən turizmin yeganə növü sayılır.

Üçüncüsü, ekoturizm müəyyən, kifayət qədər ciddi davranış qaydaları olmasını tələb edir ki, bunlara əməl edilməsi həmin sahənin müvəffəqiyyətli inkişafı üçün əsas şərtidir.

Dördüncüsü, ekoturizm yerli icmalara təkcə xidməti personal kimi işləmək deyil, həm də mühafizə olunan ərazilərdə yaşamaqda davam etməyi, təbiətdən istifadəni təmin edən ənənəvi təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olmağı təklif edir. Təbiidir ki,

ekoturizm əhali üçün müəyyən gəlir gətirir və sosial-iqtisadi inkişafa təsir edir.

Ekoturizmi adi turizmdən fərqləndirən beşinci xüsusiyyət irəli sürülür. Belə ki, ekoturizm səyahətçilər üçün istirahət, əyləncə və ekoloji təhsilin vəhdəti olan turizmdir. ABŞ-ın Ekoturizm Cəmiyyəti tərəfindən ekoloji turizmə tərif verilmişdir. Bu tərifə görə, ekoturizm – nisbətən toxunulmamış təbiət ekosistemin bütövlüyünü pozmadan, həmin ərazinin təbii və mədəni-etnik xüsusiyyətləri haqda təəssürat əldə etmək məqsədilə səyahətdir ki, bu da təbiətin mühafizəsi yerli əhali üçün əlverişli iqtisadi şərait yaradır. Deməli, ekoturizm iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun və əlverişlidir.

Rus ədəbiyyatlarında ekoloji turizm və turizmin ekolojiliyi terminləri də işlədilir. Ekoloji turizm – ekoloji ehtiyatlara istiqamətlənməni, turizmin ekolojiliyi isə ekoloji təhlükəsizlik və ya dayanıqlılığı ifadə edir.

Ekoturizmi onun növlərinin müxtəlifliyinə görə iki əsas qrupa bölmək olar:

1. Xüsusi mühafizə olunan təbii ərazi və akvatoriyaların sərhədində ekoturizm. Belə ərazilərdə təşkil edilən turlar təbiət turizmində ənənəvi istiqamətdir;

2. Xüsusi mühafizə olunan təbii ərazi və akvatoriyaların sərhədindən kənarında ekoturizm. Bu tip turları təbiət istiqamətli turizmin geniş sektoruna aid etmək olar. Aqroturizmdən başlamış komfortlu kruiz səfərləri ekoturların xüsusi qrupunu təşkil edir.

Məlumdur ki, ekoturizmi istənilən yerdə təşkil etmək və inkişaf etdirmək olmaz. Ekoturizm və ekoturlar aşağıda göstərilənlərin mövcudluğu şəraitində mümkündür:

1. Xüsusi mühafizə olunan ərazilərin olması;
2. Ərazidə ekosistem və landşaftın estetik müxtəlifliyi, həmçinin onların ekoloji və bioiklim əlverişliliyi;
3. Məskunlaşma mərkəzlərindən uzaqlıq. Qeyd etməliyə ki, bununla səfərin xərcləri də müəyyən edilir;
4. Nəqliyyat imkanları və infrastrukturun olması;
5. Regionun və marşrutların tanınmış və məşhur olması. Bu parametrlərlə həmin ərazilər istehlakçılar tərəfindən fərqləndirilir. Bəziləri «vəhşi» (təşkil olunmamış) piknik məqsədli turistlər, digərləri isə reklam vasitəsilə informasiya alan istehlakçılardır.

6. Ekoturizmin sxeminin müəyyən edilməsi: yollar sistemi (hərəkət infrastrukturunu) – məişət xidməti sistemi (qidalanma, yaşayış) – xalq yaradıcılığı və mədəni mübadilə sistemi – marketinq park xidməti sistemi – təhlükəsizlik və sosial-mədəni rifah sistemi – ekoloji müdafiə sistemi – bunlar infrastrukturun elə elementləridir ki, həm ekoloji, həm də dayanıqlı turizm üçün zəruri sayılır.

Ekoturizmin təbiət turizmi, aqroturizm, əyləncə turizmi, macəra turizmi, elmi, dərketmə, rekreasiya, yaşıl turizm, kənd turizmi və digər növlərini ayırırlar.

Təbiət turizmi – obyekt istənilən təbiət həm canlı, həm də cansız (məsələn, mağara, dağlar, hovuzlar və s.) olan turizmdir.

Ümumdünya Turizm Təşkilatı ekoturizmə daxil olan əyləncəli turizm terminini daha geniş anlayış kimi işlədir. Lakin ekoturizm əyləncəli elementlərə malik olsa da, əyləncə heç də həmişə ekoturizmdə «xalis» formada başa düşülmür. Ona görə də daha doğru olar ki, «əyləncə turizmi»nin «ekoturizm»i üstələmədiyi başa düşülsün və qəbul edilsin.

Ekoturizmin nəqliyyat növlərinə görə də təsnifatı mövcuddur. Nəqliyyat

növlərinə görə piyada, xizəklə, atla, velosipedlə, avtomobillə, hava ilə (planer, aerostat) ekoloji su turizmi (yelkənli qayıqla, yüngül idman qayığı ilə) ayırırlar. Son zamanlar aqroturizm və ya aqroekoturizm növləri daha geniş yayılmışdır. Bü, kənd yerlərində turizmdir ki, turistlər öz istirahət vaxtlarında ferma və xutorlarda kənd həyat tərzini yaşayırlar. Turizmin bu növü daha çox Qərbi Avropa ölkələri, ABŞ, Braziliya, Meksika üçün səciyyəvidir. Bu ölkələrdə aqroturizmin inkişafı təbii landşaftların daha çox olması və kənd təsərrüfatı cəhətdən mənimsənilmiş ərazilərin yüksək səviyyəsi ilə izah olunur.

İtaliyada ekoloji turizm milli parklarda inkişaf etdirilir. Son zamanlar dayanaqlı və yaşıl turizm terminləri də işlədilir. Bunlar texnologiyadan istifadə etməklə ətraf mühitə təsiri minimal səviyyəyə endirən turizm kimi başa düşülür. Lakin hər hansı dayanaqlı turizm ekoturizm sayıla bilməz. Belə ki, ekoloji texnologiya çimərlik turizminin təşkilində, iri şəhərlərdə mehmanxana işində və hətta aviadaşımalarda istifadə oluna bilər.

Bir qayda olaraq, turist səfər zamanı bir tərəfdən müəyyən həcmdə öyrənmək, digər tərəfdən təbiət qoynunda dincəlməyi arzulayır. Bu məqsədlə ekoturizmin elmi, dərkətmə və rekreasiya növünü ayırırlar.

Elmi ekoturizmlə turistlərin nisbətən az hissəsi məşğul olur. Lakin turizmin bu növü uzaq və az öyrənilən rayonlar haqda informasiya mənbəyidir ki, bu da həm elm üçün, həm də ekoturizmin inkişafının planlaşdırılması üçün zəruridir.

Təcrübi olaraq hər bir ekosəyahət dərkətmə məqsədi daşıyır. Dərkətmə turizminin elmi ekoturizm kimi obyektləri bioloji növlərin müşahidəsi nöqtəyindən çox maraqlıdır.

Ekoturistləri xüsusi diqqətəlayiq cansız təbiət obyektləri də çox maraqlandırır. Bunlar geomorfoloji, hidroloji və digər obyektlərdir (dağlar və vadilər, mağaralar, göl və çaylar). Burada dərkətmədən başqa ekoturizmin rekreasiya elementləri reallaşdırılır ki, bu da idman turizmi, alpinizm, xizək, at, su və piyada yürüşlər, fəal və passiv istirahətin müxtəlif növlərini əhatə edir.

Nəhayət, dərkətmə ekoturizm obyektlərinə çox hallarda mədəni, tarixi və ya etnoqrafik xüsusiyyətlər (təbii mühitdən ayrılmayan, təcrid olunmayan) aid edilir.

Ekoturizm fəaliyyətinin çox yayılmış növlərinə piyada yürüşlər, quşların müşahidəsi, kino və fotoçəkilişləri, ekosafari, çadır şəhərciklərində istirahət, dağlara səfər və alpinizm, balıq ovu, su turizmi, botaniki ekskursiya, arxeoloji turizm, speleoturizm, estetik kəpənəklərin müşahidəsi və s. aid edilir.

Azərbaycan Respublikası özünəməxsus coğrafi zənginliklərə malikdir. Onun təbiətinin əzəmətliliyi, landşaftının nadir tipləri, ayrı-ayrı guşələrinin təkrarolunmaz gözəlliyi ekoturizmin müxtəlif növlərinin inkişafı üçün geniş imkanlar açır.

Quba–Xaçmaz rayonunun həm düzən (mənzərəli meşələri, gözəl çimərlikləri olan sahil zonası), həm də dağlıq hissəsində ekoturizmin su turizmi, təbiətdə ov, dağ – piyada turizm, rekreasiya, mədəni-etnik turizm növlərini inkişaf etdirmək olar.

Şəki–Zaqatala rayonunda coğrafi şəraitin müxtəlifliyi turizmin müxtəlif, o cümlədən ekoloji (dağ-piyada, macəra, rekreasiya, dərkətmə) növlərini inkişaf etdirməyə imkan verir. Rayonun iqlim şəraiti maydan oktyabrədək olan müddətdə dağətəyi zonada avtomobil, piyada və su turizm marşrutları üçün əlverişli dövrüdür. Təbii landşaftlar, mənzərəli meşələr, subalp və alp çəmənləri, zəngin heyvanat aləmi, çaylar və mineral bulaqlar, şlalələr rayonun toxunulmamış ərazilərinə turistləri cəlb edir. Zaqatala qoruğunda flora və fauna ilə tanış olmaq imkanı var. Bu ərazilərə təbiət

turlarının mütəşəkkil təşkili məqsəduyğun olardı.

Gəncə – Qazax iqtisadi rayonunun təbii coğrafi şəraiti, inkişaf etmiş sənayesi və kənd təsərrüfatı, eləcə də görməli yerləri və ekskursiya obyektləri burada turizm fəaliyyətinin bütün növlərini inkişaf etdirməyə imkan verir. Rayonun dağlıq hissəsi zəngin təbii landşaftlara, mənzərəli dağ meşələri və çəmənələrə, dağ çayları və göllərinə, mineral bulaqlara malikdir. Göy – göl, Maralgöl və s. dağ gölləri fıstıq və şam ağacı meşələrində yerləşir. Kəpəzin ətəyində olan bu ərazi yerli və əcnəbi turistlər arasında da məşhurdur. Landşaftların müxtəlifliyi və gözəlliyinə görə bu rayon Azərbaycanda təkrarsızdır. Bütün bu imkanlardan istifadə edərək təbiət turizmini inkişaf etdirmək olar.

Lənkəran - Astara rayonunda Lənkəran ovalığı və onu əhatə edən orta dağlıq ərazi çox mənzərəlidir. Buranı Azərbaycanın Rivyerası da adlandırırlar. Burada kənd turizmini, rayonun Xəzər dənizi sahillərində su turizmini, Hirkan və Qızılağac qoruqlarında foto-ovçuluq turizmini inkişaf etdirmək olar. Talış dağları çətin keçilən, bəzi yerlərdə isə sıldırım yamaclıdır. Lakin Talış dağlarının sarmaşıqlarla sarılmış meşələrinə ekoloji turlar təşkil etməklə, həmin yerlərin landşaftının gözəlliyinə şahid olmaq mümkündür.

Şirvan rayonunda, Pirqulu, Çuxuryurd, Lahıc, Baskal və digər yerlərdə ekoturizm fəaliyyəti üçün əlverişli təbii imkanlar vardır. Mənzərəli təbii landşaftları, dağ meşələri, mineral sular və digər rekreasiya ehtiyatları ilə zəngin olan bu rayon ekoturizmin bəzi növləri (təbiət, kənd, dərkətmə turizmi) üçün perspektivli sayılır. Rayonda maraqlı ekoturlar təşkil etmək imkanı var. Şamaxı, Lahıc, İsmayılı, Şirvan milli parkı belə ərazilərdəndir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasında toxunulmaz təbiətə malik əraziləri çoxdur. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, ekoturizm və onun müxtəlif növləri respublikamızda hələ arzu olunan səviyyədə inkişaf etməmişdir. Azərbaycanın turizm bazarında ekoturizmi inkişaf etdirmək üçün təbii imkanların reklamı da çox zəif işıqlandırılır.

Bütövlükdə isə ekoloji turizmin inkişafı müasir sosial-iqtisadi böhranın həllində mühüm rol oynaya bilər. O, təbiətin və ənənəvi mədəniyyətin mühafizəsinə xidmət edir. Təbiət abidələri ilə tanışlıq turistlərin daxili aləmini zənginləşdirir və onları təbiəti mühafizə etməyə sövq edir.

Turizmin bu sektoruna tələbatın artması isə yeni, xüsusi mühafizə olunan təbii ərazilərin, ilk növbədə milli və təbii parkların yaradılmasına səbəb olur. Bir çox ərazilərdə ekoloji turizm ixtisaslaşmış sahəyə çevrilə bilər ki, bu da təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində təbiətin dağıdılmasına qarşı alternativ rəqabət hesab oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Nadirov F.T., Qəhrəmanov M. K. Kənd yaşıl turizmi. Bakı: Adiloğlu, 2004.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм: Учеб. Изд. 6-е, перераб. и доп. СПб. Дом Герда, 2004.
3. Десяткова Н.Н., Корнев В.С. Организация сельского туризма. Калининград: 2003.
4. Кусков А.С., Голубева В.Л., Одинцова Т. Н. Рекреационная география. М.: Флинта, 2005.
5. Сергеева Т. К. Экологический туризм. Учебник. М.: Финансы и статистика, 2004.
6. Тарасенок А.В. Виды экологического туризма // Туризм и отдых, 2000, №21.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ: СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЙ И ПУТИ РАЗВИТИЯ

Г.Б.СОЛТАНОВА

РЕЗЮМЕ

Экологический туризм являющийся особым сектором туристской отрасли охватывает примерно 10 процентов мирового туристского сектора. Скорость этого сектора в целом в 2-3 раза больше скорости туристской индустрии. Существуют особенности, отличающие экотуризм от обыкновенного туризма и направления развития у него разные. Для развития экотуризма должны быть выбраны правильные территории.

ECOLOGICAL TOURISM: THE ESSENCE AND DIRECTIONS OF ITS DEVELOPMENT

H.B.SOLTANOVA

SUMMARY

Ecological tourism embraces 10% of the tourism market as a special sector of world tourism. However, the development rate of this sector is 2-3 times more than the one of the tourism industry. Ecotourism is of distinctive character and its development differs from the other spheres of tourism. Development of tourism requires right selection of place.